

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 07.05.2021
Published /Yayınlanma 30.06.2021
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Gasımlı, G. (2021). Döviz kuru dalgalanmalarının işsizlik ve ekonomik büyüme üzerinde etkisi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(71), 1549-1563.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2444>

Gunay GASIMLI

<https://orcid.org/0000-0002-7868-2801>

İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE

DÖVİZ KURU DALGALANMALARININ İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE ETKİSİ*

THE EFFECT OF CURRENCY DRY FLUCTIONS ON UNEMPLOYMENT AND ECONOMIC GROWTH

ÖZET

Çalışmanın amacı, modern koşullarda döviz kurunun oluşumu ve kullanımına ilişkin teorik problemleri geliştirmek, ulusal ekonominin diğer unsurları ile etkileşim mekanizmalarını belirlemek, Türkiye'deki para politikasının özelliklerini kapsamlı bir şekilde incelemek, bir bütün olarak ekonomik sistemdeki dinamik değişim koşullarında döviz kurunu yönetmenin ayrılmaz bir konseptini geliştirmektir. Araştırmanın evreni, ekonomik büyümeyi sağlamak için döviz kuru kullanıldığında gelişen ekonomik ilişkiler sistemidir. Araştırmanın örneklemini döviz kuru ve bunun ülke ekonomisindeki ekonomik sistemin diğer unsurları ile etkileşim mekanizmalarıdır. Makalenin önemli bir ayırt edici özelliği, döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesine sistematik bir yaklaşım, döviz kurunu yönetmek için modellerin oluşturulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, İşsizlik, Döviz Kurları.

ABSTRACT

The aim of the thesis research, the formation of the exchange rate in modern conditions and develop theoretical problems related to the use of the national economy to determine the mechanisms of interaction with other elements, examine the properties of monetary policy in a comprehensive way in Turkey, an integral concept of managing the exchange rate in dynamic change conditions in the economic system as a whole to improve. The universe of the research is the system of economic relations that evolves when the exchange rate is used to drive economic growth. The sample of the study is the exchange rate and its interaction mechanisms with other elements of the economic system in the country's economy. An important distinguishing feature of the thesis is a systematic approach to the study of the relationship between exchange rate and economic growth, the creation of models for managing the exchange rate.

Keywords: Economic Growth, Unemployment, Exchange Rates.

1. GİRİŞ

Döviz kurunun bir politika aracı olarak kullanılması, önemli makroekonomik rolünden kaynaklanmaktadır, çünkü birçok ekonomik faktör döviz kurunun düzeyine ve dinamiklerine bağlıdır. Döviz kurundaki değişiklikler, ithal malların ulusal para birimi cinsinden fiyatlarındaki değişikliklerin bir sonucu olarak, genellikle yerel fiyatların düzeyini hemen etkiler. Bu etki, başlangıçta iki kanal aracılığıyla gerçekleşir: İthal edilen nihai mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki doğrudan değişiklikler yoluyla ve ayrıca, üretim maliyetleri ithal bileşenlerin maliyetini de içeren, yurt içinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişiklikler yoluyla. Buna ek olarak, döviz kurundaki bir değişiklik ihracat hacmini de etkiler ve bu da yurt içi fiyatların seviyesini de etkileyebilir: ihracatta artışla, diğer şeylerin eşit olmasıyla, ülke içindeki ihraç mallarının fiyatları yükselir ve ihracatta düşüşle fiyatlar düşebilir.

* Bu çalışma İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'ne bağlı hazırlanan "Döviz Kuru Dalgalanmalarının İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Issue/Sayı: 71

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

Kurdaki devalüasyona bağlı olarak fiyatların artması, ücret oranlarında, toplam talepteki artış yoluyla döviz kurunun fiyat seviyesi üzerindeki etkisini artıracak şekilde açıkça değişikliklere yol açacaktır. Ek olarak, yerel fiyatlar ve ücretlerdeki bu ilk değişiklikler, üretim maliyetleri zamanla değişmeye başladıkça, genellikle fiyat ve ücret seviyesinde ikincil bir yükselişin etkisine yol açacaktır. Özet olarak, döviz kurlarındaki dalgalanmalar fiyatlar genel düzeyini doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki kanal vasıtasıyla etkilemektedir. Döviz kurundaki değişimle birlikte ithal malların fiyatları doğrudan etkileyecektir. Bu etki üretim veya satış fiyatları yolu ile yerel fiyatlara yansımaya döviz kurlarındaki dalgalanmalar fiyatlar genel düzeyini doğrudan doğruya değiştirecektir. Dolaylı kanal ise toplam talep kanalı üzerinden açıklanmaktadır. Döviz kurunda herhangi bir artış meydana geldiğinde, yurtiçi mallar yabancı tüketiciler için daha ucuz ve daha cazip hale gelerek yerel mallara olan talep artacaktır. Süreç içerisinde bu etkileşim ekonomik büyüme ve dolayısıyla emek piyasasını etkileyecektir.

Makalenin konuyla ilgisi, ekonominin kriz durumu, ekonomik kalkınmanın temel göstergelerinin olumsuz dinamikleri ve ekonomik büyümenin sağlanmasına katkıda bulunan kapsamlı bir para politikasına duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bu konunun ciddiyeti, kamu yönetimi sistemi krizi bağlamında, döviz kurunun ulusal ekonomi ve ekonomik büyüme göstergeleri üzerindeki birkaç etkili etki aracından biri olmasından kaynaklanmaktadır. Döviz kuru ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin sorunları, ülke ekonomisi için olumsuz sonuçlara yol açan, kısa vadeli ekonomik ve siyasi koşulların neden olduğu, para düzenlemesi alanında yönetsel kararlar almanın birçok örneğiyle bağlantılı olarak özellikle acil hale geliyor.

Makalenin amacı, modern koşullarda döviz kurunun oluşumu ve kullanımına ilişkin teorik problemleri geliştirmek, ulusal ekonominin diğer unsurları ile etkileşim mekanizmalarını belirlemek, Türkiye'deki para politikasının özelliklerini kapsamlı bir şekilde incelemek, bir bütün olarak ekonomik sistemdeki dinamik değişim koşullarında döviz kurunu yönetmenin ayrılmaz bir konseptini geliştirmektir. Araştırmanın evreni, ekonomik büyümeyi sağlamak için döviz kuru kullanıldığında gelişen ekonomik ilişkiler sistemidir. Araştırmanın örnekleme döviz kuru ve bunun ülke ekonomisindeki ekonomik sistemin diğer unsurları ile etkileşim mekanizmalarıdır. Makalenin önemli bir ayırt edici özelliği, döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesine sistematik bir yaklaşım, döviz kurunu yönetmek için modellerin oluşturulmasıdır.

2. DÖVİZ KURU ve DÖVİZ KURU DALGALANMALARI

Paranın meta değerlerinin doğrudan bir ölçüsü olarak hizmet ettiği ulusal piyasaların aksine, uluslararası mübadele sırasında, farklı ülkelerde hâkim olan fiyatların oranı, ulusal para birimlerinin oranı olarak hareket eder. Dolayısıyla, döviz kuru dolaylı bir biçimde, ulusal para birimlerini, görece satın alma güçlerini karşılaştırarak, malların ulusal değerinin bir ölçüsü olarak hizmet eder. Döviz kurunda fiyat, emek verimliliği, ücretler, üretim maliyetleri ve ekonomik büyüme oranları gibi ekonomik kategoriler ifade edilir. Döviz kurunun rolündeki artış, esas olarak münferit ülkelerin ekonomilerinin karşılıklı bağımlılığının artmasının neden olduğu, aynı zamanda para dolaşımının doğasındaki bir değişiklik ile ilişkilidir (Balatsky ve Serebrennikov, 2003:105).

Herhangi bir sıradan metanın fiyatı gibi döviz kurunun da kendi değer temeli vardır ve arz ve talebe bağlı olarak etrafında dalgalanır. Döviz kurunun maliyet esası, satın alma gücü paritesidir, yani para birimlerinin satın alma gücü açısından oranıdır. Tıpkı bir metanın fiyatı nominal değerine yöneldiği, ancak onunla çakışmadığı gibi, döviz kuru da sürekli olarak değer temelinden sapar.

Dışarıdan, döviz kuru, döviz piyasasında arz ve talep oranına göre belirlenen, bir para biriminden diğerine dönüştürme faktörü olarak döviz katılımcılarına sunulur. Bununla birlikte, döviz kurunun değer temeli, mallar, hizmetler, yatırımlar için ortalama ulusal fiyat seviyelerini ifade eden para birimlerinin satın alma gücüdür. Bu ekonomik (değer) kategori, meta üretiminin doğasında vardır ve meta üreticileri ile dünya pazarı arasındaki üretim ilişkilerini ifade eder. Değer, meta üretiminin ekonomik koşullarının her şeyi kapsayan bir ifadesi olduğundan, farklı ülkelerin ulusal para birimlerinin karşılaştırılabilirliği, üretim ve değişim sürecinde gelişen değer oranına dayanır. Mal ve hizmet üreticileri ve alıcıları, ulusal fiyatları diğer ülkelerin fiyatlarıyla karşılaştırmak için döviz kurunu kullanır. Karşılaştırmanın bir sonucu olarak, belirli bir ülkedeki herhangi bir üretimin veya yurtdışındaki yatırımın geliştirilmesinin karlılık derecesi ortaya çıkar. Değer yasasının işleyişi ne kadar çarpıtılmış olursa olsun, döviz kuru nihayetinde eylemine itaat eder, para birimlerinin reel döviz kuru oranının tezahür ettiği ulusal ve dünya ekonomileri arasındaki ilişkiyi ifade eder. Mallar dünya pazarında satıldığında, ulusal emeğin ürünü, uluslararası bir değer ölçüsü temelinde kamuoyunda tanınır (Kholopov, 2004:25). Böylece, döviz kuru, dünya ekonomisinde malların mutlak değişimine aracılık eder.

Bir yerel para dışında iki farklı yabancı para biriminin birbiri ile değiştirilme oranıdır (Söyler, 2004:147). Yerel piyasalarda ulusal para kapsamayan göstergeler çapraz kur şeklinde tanımlanırken, uluslararası düzeyde ABD dolarını kapsamayan kurlar çapraz kur şeklinde tanımlanmaktadır (Uzunoglu, 2003:63). Genel olarak uluslararası düzeyde kurlar ABD dolarından kote edilmektedir. Dolayısıyla, farklı iki para birimi arasındaki değişim düzeyinin belirlenmesi, tüm para birimlerinin dolara karşı değeri belli olduğundan daha kolay hale gelmektedir. Bu süreç, çapraz kur hesaplaması şeklinde adlandırılmaktadır ve çapraz kurların, dolar piyasasına göre olması gereken denge kurundan sapması piyasalarda arbitraj olanağı ortaya çıkarmaktadır (Uzunoglu, 2003:64).

Reel efektif döviz kuru (REER), döviz kurlarının dinamiklerini karakterize eden bir göstergedir. Baz bir ile ilişkili olarak belirli bir yılın reel döviz kuru endekslerinin ağırlıklı toplamı olarak hesaplanır. Bu endekslerin her biri, ticaret ortağı ülkelerin dış ticaret cirosundaki payıyla çarpılır (Kudrin, 2006:10).

$$E_{eT} = \sum_i PE_{\varphi} * Wi$$

Dolayısıyla, reel döviz kurunun hesaplanmasında kullanılan standart yöntem, yurtiçi ve yurtdışındaki tüketici fiyat endekslerinin (TÜFE'ler) her bir ülkenin dış ticaret cirosundaki payıyla orantılı olarak ağırlıklandırılmasına dayanmaktadır.

Döviz kuru, borsada ve tezgâh üstü piyasada döviz alım satımının bir sonucu olarak piyasada değişebilir, bankalarda dönüştürme işlemlerinin uygulanması veya resmi olarak resmî kurumlar tarafından yapılabilir. İlk durumda, döviz kurunda bir piyasa artışından veya düşüşünden söz ederler. İkinci durumda, döviz kurundaki resmi artışa yeniden değerlendirme, düşüşe devalüasyon denir (Voronin, 2007:12). Ticaret farklı yerlerde ve ülke dışında gerçekleştiğinden, her bir para birimi için birçok piyasa oranı vardır. Ek olarak, her ticari banka kendi oranlarını belirler. Piyasada döviz kuru büyük ölçüde tek tip olarak, döviz üzerinden veya döviz alım satım işlemlerinin bir sonucu olarak belirlenirken, bankalar alış ve satış oranları belirler. Farkları, bankanın dönüştürme işlemlerinden elde ettiği karı temsil eder. Bu oranlar arasındaki göreceli farka spread veya marj denir (Balabanov, 2004:147).

Döviz piyasası, döviz ve menkul kıymet alım satım işlemlerinin yanı sıra döviz sermaye yatırımı işlemlerinin uygulanmasında ortaya çıkan bir ekonomik ilişkiler alanıdır. Piyasada, herhangi bir ekonomik varlık yalnızca bir satıcı veya alıcı olarak hareket eder. Döviz piyasası, satıcının ve alıcının menfaatlerini para birimi değerinde uzlaştırmak için bir tür araçtır. Pazardaki bir satıcı veya alıcının herhangi bir eylemi ticari bir risk içerir. Ticari risk, bir veya daha fazla finansal ve ticari faaliyetin uygulanmasından kaynaklanan olası zarar riskidir (Abaan, 1995:253).

2.1. Döviz Kurunun Teorik Açıdan İncelenmesi

Döviz kuru teorilerinin kurucuları şunlardır (Rogoff, Husain, Mody, Brooks ve Oomes, 2003:41):

- J. Wheatley
- D. Ricardo
- D. Hume

Döviz kuru teorilerinin ardılları (Rogoff, Husain, Mody, Brooks ve Oomes, 2003:43):

- John Keynes
- Milton Friedman

Döviz kurlarını belirleyen veya etkileyen başlıca ünlü kişiler ise (Rogoff, Husain, Mody, Brooks ve Oomes, 2003:45):

- Alan Greenspan
- George Soros

Satın Alma Gücü Parite Teorisi, uluslararası ticarete denge oluşturan işlemlerle sınırlı, bir para birimini piyasa oranlarından diğerine dönüştürürken aynı tüketici mal ve hizmet sepetlerini satın almak için aynı miktarda paranın gerekli olacağı teoridir. Bu teoriden, para birimlerinin piyasa oranının satın alma gücü paritesi ile belirlenmesi gerektiği sonucu çıkar. Bununla birlikte, gerçekte, para birimlerinin piyasa döviz kuru, sermayenin ülkeler arasındaki hareketini, nakliye maliyetlerini ve bir dizi başka faktörü hesaba katmadığı için ne kısa ne de uzun vadede SAGP ile çakışmaz (Parasız, 1997:58).

2.2. Döviz Kuru Politikaları

Yapısal para politikası, tüm ülkeler arasındaki etkileşim ilkelerini iyileştirmeyi amaçlayan para birimi reformları biçiminde yürütülür ve bir kural olarak, bireysel para birimlerinin konumunu güçlendirme ve ayrıcalıklara ulaşma mücadelesi eşlik eder. Aynı zamanda, yapısal para politikası, döviz kurlarını, para durumlarını ve kıymetli maden piyasalarının işleyişini düzenleyen bir dizi kısa vadeli önlemi içeren mevcut eğilimin oluşumunu belirler (Yeboah, Shaik ve Allen, 2009:512).

Kural olarak, döviz kurunu ve ödemeler dengesini düzenlemek için, uluslararası sermaye hareketini, para arzını, fiyatı ve kredilerin iç dinamiklerini etkilemek için, ülke merkez bankası bir indirim politikası uygulayabilir. İkincisinin özü, bankanın iskonto oranını değiştirmektir (Yazıcı ve İslam, 2012:36).

Öyleyse, pasif bir ödemeler dengesi ile bankanın iskonto oranındaki bir artış, faiz oranının önemli ölçüde düşük olduğu ülkelere sermaye girişlerinde bir artışa katkıda bulunur. Böylece, indirim politikası ülkeden sermaye kaçışını engeller, ödemeler dengesini dengeler ve ödeme oranını artırır. Ancak ülke ekonomisi durgunluk içindeyse, ödemeler dengesini iyileştirmek için iskonto oranının artırılması ekonomiyi olumsuz etkiler. Aynı zamanda, ekonomideki istikrarsızlık, bir veya daha fazla faiz oranıyla çalışırken, sermayenin ülkeden hareketini her zaman önceden belirlemez. Ayrıca dünya ekonomisinde sermaye ve kredinin uluslararası hareketini düzenleyen faktörler arttığı için bu durum muhasebe politikalarının ödemeler dengesi üzerindeki etkisini zayıflatmaktadır. Diğer bir deyişle, indirim politikasının çelişkili iç ve dış hedefleri, kısa süresi ve nispeten düşük etkinliği nedeniyle onu daha az çekici kılmaktadır. Bunun bir örneği, indirim politikasının yalnızca 30-40'larda ve 50'li yılların başından itibaren (İngiltere, ABD ve diğerleri) etkinleştirilmesidir. Bununla birlikte, ekonomik bağların artan uluslararasılaşması, fiyat reaksiyonlarının etkisini diğer ülkelerdeki iskonto oranlarında sabit eğilimlere olan ihtiyacı belirlemektedir (Yanikkaya, Kaya ve Koçtürk, 2013:236).

2.3. Döviz Kurlarının Ekonomik Etkileri

MacDonald (2000), esnek döviz kurlarının temel özelliklerinden birinin, oldukça değişken olmaları ve bu tür dalgalanmaların ticaret ve yatırım kanalları aracılığıyla büyümeyi etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Balassa-Samuelson ve Houthakker-Magee-Krugman hipotezlerini kullanarak sektörel ve toplam büyüme ile döviz kuru arasındaki bağlantıları ele alıyor. Makalesinin ana sonucu hem iç hem de dış avro bölgesi için mevcut döviz kuru düzenlemelerinin ekonomik büyümeyi muhtemelen canlandıracağıdır.

Chen (2012), reel döviz kurunun ekonomik büyümedeki rolünü ve Çin'deki iller arasında büyüme oranlarının yakınsamasını incelemektedir. Dinamik panel veri tahminiyle birlikte 1992–2008 dönemine ait 28 Çin vilayetinden alınan verileri kullanarak, kıyı illeri arasında ve ayrıca iç iller arasında koşullu yakınsamayı buldu. Burada bildirilen sonuçlar, reel döviz kuru değerlenmesinin illerdeki ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini teyit ediyor.

Hua (2012), reel döviz kuru artırılmış Cobb-Douglas üretim fonksiyonu önererek, reel döviz kurunun ekonomik büyüme üzerinde çok yönlü etki yaptığını göstermiştir. Gerçek bir değerlenme, ticarete konu olan sektörde uluslararası rekabet gücünü bozarak ve iş kayıplarına neden olarak büyümeyi olumsuz etkiliyorsa, aynı zamanda sermaye yoğunluğunu, beşerî sermayeyi destekleyerek ve verimlilik iyileştirmeleri için baskı uygulayarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratır. Fonksiyon, GMM sistemi tahmin yaklaşımı ve 1987'den 2008'e kadar olan dönemde 29 Çin eyaleti için bir panel verisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Sonuçlar, reel döviz kuru değerlenmesinin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

McPherson ve Rakovskipaper (2000), Kenya'daki ekonomik büyüme ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi 1970-1996 dönemine ait verilere dayanarak, reel ve nominal döviz kurları ile GSYİH büyümesi arasındaki olası doğrudan ve dolaylı ilişkiyi analiz ederler. Sonuçlar, iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir doğrudan ilişki olmadığını göstermektedir. Razmi, Rapetti ve Skott (2012) makalesi (i) bu bulguları açıklamaya yardımcı olacak biçimsel bir model ve (ii) yatırım ile reel döviz kuru arasındaki ilişkiye dair ekonometrik kanıtlar sunmaktadır. Onların modeli, ölçeğe göre sürekli getiriler altında bile (gizli) işsizliğin içsel büyümenin bir kaynağı olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, büyümeyi destekleyen politikalar dış dengelyi etkiler ve hem büyüme hızı hem de ticaret dengesi hedeflerine ulaşmak için iki araca ihtiyaç vardır. Reel döviz kuru bu araçlardan biri olarak hizmet edebilir. Modelin reel döviz kurları ile sermaye birikim oranı arasındaki ilişkiye etkileri, ekonometrik analizimizde destek bulmaktadır.

3. EKONOMİK BÜYÜME ve İŞSİZLİK KAVRAMI

Ekonomik büyüme, bir dönemden başka bir dönemle karşılaştırılan ticari mal ve girişimler yaratmak için bir ulusun veya ekonominin sınırında bir genişlemedir (Korkmaz, 2015:58). Toplam ekonomi büyümesi gayri safi milli hasıla (GSMH) veya gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) kadar tahmin edilebilir, ekonomik büyümenin herhangi bir hükümetin temel politika hedefi olduğunu belirtir. Bazı araştırmalarda GSYİH ekonomik büyüme olarak kullanılmaktadır. GSYİH ayrıca nüfusun genel yaşam standardının temsilcisidir. Kişi başına düşen milli gelir ile ölçülür ve nüfusun önemli bir çoğunluğu için insanın temel ihtiyaçlarının karşılanması için hesaplanmış bir zaman çerçevesinde gelir dağılımının elde edilmesini kolaylaştırır.

Emecheta ve Ibe (2014:12), ekonomik büyümeyi verimlilikteki artış olarak tanımladı. Üretkenlik, üretken çıktıdaki artıştır, ancak ekonomik büyüme, marjinal üretkenlikte artış olmadan, ancak artan doğum oranları ve göç yoluyla da sağlanabilir. Büyümenin bir ekonomi ile ilişkilendirilebilmesi için, üretken ekonominin daha fazla mal üretmesi ve öncekinden daha fazla sayıda yönetim vermesi gerekir. Büyüme sadece üretilen malların miktarı değil, sağlanan mal ve girişimlerin tahmininin ölçüsüdür. Bu nedenle, ekonomik büyüme, daha yüksek veya genişletilmiş kişisel tatmin veya günlük rahatlık beklentisi ile ilişkilidir.

Aliyu ve Hashin (2014:18), ekonomik büyümeyi, ulusal ücretteki konum değişikliği veya belirli bir zaman dilimi boyunca bir ulus tarafından ürün ve girişim yaratma düzeyindeki artış olarak tanımladı. Bir ekonominin yarattığı ürün ve işletmelerin genişleyen dengeli piyasa tahminlerinde bir süre sonra artış olur.

3.1. Ekonomik Büyüme Modelleri

Adam Smith'ten Marshall'a klasik iktisatçılar, yüksek ekonomik büyüme oranlarını esas olarak sermaye birikimine bağladılar (Hahn ve Matthew, 1964:779). Yeni ve daha iyi ekipman, üretim teknolojisini geliştirerek çalışanların üretkenliğini artırır. Daha yüksek tasarruf ve yatırım oranları, daha fazla sermaye birikimine izin verir ve daha yüksek ekonomik büyüme oranları üretir. Ekonomik büyümenin genel denge mekanizmasına inanıyorlardı ve üretkenlikteki artışın otomatik olarak ücret oranında artışa dönüştüğünü düşünüyorlardı. Arz uzun vadede kendi talebini yarattığı için ekonominin kendisine bırakılırsa daha iyi çalıştığını savundular (Say Yasası). Mutlak ekonomik özgürlüğü ve iktisadi faaliyetlerde hükümetin asgari rolünü desteklediler. Bu liberal ekonomik fikirler, İngiltere ve diğer birçok Batı ekonomisindeki sanayi devriminin büyük başarısının arkasındaydı. Klasik fikirler sonraki nesillerde iktisatçıların çalışmalarında daha doğru bir analitik çerçeveye kavuştu.

Ramsey'in (1928:543) matematiksel tasarruf teorisi, kullanım ömrü boyunca faydayı maksimize etmeyi seven bir birey (veya yardımsever bir sosyal planlamacı) için optimal tasarruf oranını gösterdi. Bellman'ın (1957:55) dinamik programlaması, Solows'un neoklasik ekonomik büyüme modeli, Cass'ın (1965:233) ve Koopmans'ın (1966:77) optimal büyüme çerçevesi, makroekonomide dalgalanmalar gibi kısa vadeli iş döngüsü konularına daha fazla odaklanan daha eksiksiz dinamikler ekledi. Keynesyen modeli izleyen Harrod (1939) ve Domar (1946, 1947), ekonomik büyüme için basit bir formül türetmede sabit bir tasarruf oranı ve sermaye çıktı oranı varsaydı.

Solow (1956:66), sermaye ve emek arasında açıkça ikame edilebilirliği dahil ederek bu eksiklikten kaçındı, bunu Cobb-Douglas veya CES üretim fonksiyonlarını kullanarak gösterdi. Cass (1965:240) ve Koopmans (1965:80), tasarruf ve yatırım oranlarının aynı zamanda hane halklarının ve firmaların ömür boyu fayda maksimizasyonu davranışına endojen hale geldiği optimal ekonomik büyüme modellerini türetmiştir.

Solow'un neoklasik büyüme modeli, marjinal ürünlerine eşit faktörlere ücret ödeyen üreticiler tarafından kârın maksimize edilmesini; Gelecekte kullanım için gelirlerinin sabit bir kısmını biriktiren tüketiciler tarafından faydayı maksimize etme; tasarruf ve yatırım arasındaki eşitlikle kapanma modeli, ücret kira oranlarına bağlı olarak sermaye ve emek arasında ikame. Ekonomi politikaları, bu görece fiyatları çarpıtarak bir girdiyi diğerine göre daha ucuz veya pahalı hale getirebilir. Bu model, düzgün ve sürekli ve iki farklı üretim fonksiyonu varsayar. Düşük sermaye stoku ile sermayenin üretkenliği yüksektir ve daha düşük işgücü girdileri ile emeğin üretkenliği yüksektir. Sermayenin üretkenliği, emek bol gelişmekte olan ekonomilerde sermaye bol gelişmiş ekonomilere göre daha yüksektir. Tasarruf oranını artıran kamu politikası, yalnızca çıktı düzeyini etkileyebilir, ancak yalnızca dışsal teknolojik ilerleme hızından artabilen çıktı büyüme oranını etkileyemez.

3.2. İşsizlik Kavramı ve İşsizliğin Tanımı

İşsizlik, çalışmak isteyen bir ülkenin ekonomik olarak aktif nüfusunun bir kısmının uygun bir iş bulamadığı sosyo-ekonomik bir olgudur. Bu, üretimin müteakip genişlemesi sırasında veya yapısal düzenlemeler sırasında kullanılabilir boş emek rezervidir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tanımına göre, işsiz kişi, şu anda çalışmayan, ancak iş arayan ve işe başlamaya hazır olan kişidir. İstihdam edilen kişi, haftada en az bir saat çalışan ve parasal tazminat alan kişi veya haftada en az 15 saat çalışan bir aile şirketinde ücretsiz çalışandır. Ayrıca, 16 yaşın altındaki çalışan çocuklar, maaş alıp almadıklarına veya ücretsiz çalışıp çalışmadıklarına bakılmaksızın işten dışlanır (Yüksel, 2003:22).

Batı ekonomi literatüründe, işsizliğin nedenleri öncelikle tamamen ekonomik bir yaklaşım temelinde incelenir. Aynı zamanda, işsizlik, toplam işgücünün tam olarak yetersiz kullanılmasının makroekonomik bir sorunu olarak görülüyor. İşsizliğin nedenleri genellikle işgücü piyasasındaki dengesizliklere veya bu piyasadaki olumsuz değişikliklere atfedilir (Yahşi, 2007:77).

İşsizliğin nedenlerini açıklayan en ünlü teori, Keynes'in teorisidir ve 30'lu yılların ortalarında işsizliğin nedenini yüksek ücretlerle açıklayan klasik iktisatçıların (A. Smith, A. Marshall) teorisinin yerini almıştır. Keynes'e göre işsizlik, toplam talebin ters fonksiyonudur. "İstihdam miktarı," diye yazıyordu Keynes, "çok kesin bir şekilde etkin talep miktarıyla ilişkilidir." Yetersiz etkili talep hacmi, yatırım sürecinin yavaşlamasına ve sonuç olarak istihdam sağlamanın imkansızlığına yol açarak işsizliğin artmasına neden olur. Keynes, bu durumdan, başta yatırım malları olmak üzere devlet harcamalarını artırarak toplam talebin oluşumunda devletin rolünü artırmada bir çıkış yolu gördü. İşsizliğin nedenleri ile ilgili mevcut tüm görüşler aşağıdaki gibi gruplandırılabilir (Uyanık, 2008:210).

Birincisi, işsizliğin nedeni, ulaşılan ulusal üretim düzeyine kıyasla görece fazla nüfus, "fazlalık" olabilir. Bu işsizlik faktörü, özellikle gelişmekte olan ülkelerde güçlüdür. İkincisi, işsizlik, teknoloji de dahil olmak üzere ekonominin yapısındaki değişikliklerin bir sonucu olabilir (yapısal işsizlik). Bu işsizlik geçicidir, çünkü eski sanayi ve sanayilerin (teknolojilerin) yerini yenileri almıştır. Üçüncüsü, işsizlik, insanların "istedikleri gibi" iş bulma doğal arzuları ve daha iyi çalışma koşulları ve ücret (sürtünmeli işsizlik) nedeniyle geçici olarak artabilir. Dördüncüsü, işsizlik oranında özellikle güçlü bir artış, ekonomideki döngüsel düşüşün (döngüsel işsizlik) bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu tür işsizlik en tehlikelidir, çünkü bir kısır döngü ortaya çıkar: üretimde düşüş- işsizlik- toplam gelir düzeyinde azalma- toplam talepte azalma- üretimde düşüş- işsizlik vb. Beşincisi, bazı durumlarda, bir işçi ile bir işveren arasındaki ilişkiye devletin ve sendikaların aktif müdahalesi, işsizliğin bir üretici haline gelebilir, bu da ücretlerin piyasada esnek olmamasına yol açar ve girişimcileri, azaltarak karları maksimize etme sorununu çözmeye zorlar (Şen, 2008:14).

İşsizliğin tüm bu nedenleri daha çok işsizliğin boyutunu ve dinamiklerini etkileyen faktörlerdir. İşsizliğin ana kaynakları piyasa oranları ve işgücü piyasasındaki koşullar değildir. İşgücü piyasası yalnızca işgücü arz ve talebi arasındaki mevcut oranları yansıtır, ancak bunların oluşumuna doğrudan katılmaz. Bu oranlar, işgücü piyasası dışındaki süreçlere bağlıdır (Uyanık, 2008:215). Piyasa onları sadece açığa çıkarır, işsizliği gösterir, topluma görünür kılar.

3.3. İşsizliğin Türleri

Modern ekonomistler işsizliği piyasa ekonomisinin doğal ve ayrılmaz bir parçası olarak görüyorlar. Bu bağlamda, işsizlik türlerinin analizine büyük önem verilmektedir. Kural olarak, işsizlik türlerini ayırt etme kriteri, oluşumunun nedeni ve süresidir (istikrar). Genellikle beş tür işsizlik vardır: sürtünmeli, yapısal, döngüsel, zorunlu, gönüllü; gizli, mevsimsel olarak da bahsedilmektedir (Karataş, 1996:20).

Sürtünme, toplumun kaynaklarının mal ve hizmetlerin üretim türleri ve alanları arasındaki dağılımındaki sürekli değişikliklerden kaynaklanan işsizliktir. Bu değişiklikler nitelikler, bilgiler, beceriler için gereksinimleri değiştirir. Sonuç olarak, işveren ihtiyaç duyduğu çalışanı bulamaz ve çalışana, artık toplum tarafından gerekli olmayan işleri yapmak için yeterli niteliklere sahip olmasına rağmen, işvereni bulamaz. Günümüzde sürtünmeli işsizlik, vatandaşların değişen taleplerini karşılamak için üretimin sürekli yenilenmesi için ekonominin verimliliğini sürdürmek için toplumun ödemesi gereken bedel olarak kabul edilmektedir. Bu tür işsizliğin ana belirtisi kısa sürelidir. Ve bu nedenle sürtünmeli işsizlik, ortadan kaldırılması imkânsız olduğu kadar pratik de olmayan bir olgudur. "Bu tür bir işsizlik, içeriğinde doğaldır" (Çetinkaya, 2010:49).

Pek çok işçi düşük üretkenlikli, düşük ücretli işlerden daha yüksek ücretli, daha üretken işlere geçtiği için bu işsizlik bir dereceye kadar arzu edilir. Bu, işçiler için daha yüksek gelir ve işgücü kaynaklarının

daha rasyonel dağılımı anlamına gelir. İşsizliğin bir başka klasik biçimi de döngüsel işsizliktir. Endüstriyel bir kriz sırasında üretimdeki düşüş, depresyon, yani toplam veya toplam maliyet eksikliği ile karakterize edilen ekonomik döngü aşamasından kaynaklanır. Mal ve hizmetlere olan toplam talep azaldığında, istihdam azalır ve işsizlik artar. Bu nedenle, döngüsel işsizlik bazen talep tarafı işsizlik olarak adlandırılır. İyileşme ve toparlanmaya geçişle birlikte, işsizlerin sayısı genellikle azalır. Döngüsel işsizlik, olumsuz bir ekonomik olgudur. Varlığı, ekonominin tam istihdamda işlemediğini ve bu nedenle potansiyel GSYİH düzeyine ulaşılmadığını göstermektedir (Kumaş, 2001:400).

Zorunlu işsizlik, hükümetin düzenlemesi ve sendikaların mücadelesi sonucunda ücretler denge noktasının üzerine çıktığında ortaya çıkar. Bu durumda, girişimciler, yüksek ücretler nedeniyle işgücü istihdamını azaltmak zorunda kalıyor. İşe alınan işgücü sayısını azaltma ihtiyacı, maliyetleri düşürme ihtiyacının belirlediği rekabetten kaynaklanmaktadır (Onaran, 2007:10).

Mevsimsel işsizlik, bazı endüstriler tarafından farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirilen eşitsiz üretim hacimleriyle ilişkilidir, yani, bazı aylarda bu endüstrilerde işgücü talebi artar (ve sonuç olarak işsizlik azalır), diğerlerinde azalır (ve işsizlik artar). Bu tür işsizlik, turizm, tarım, bazı ticaret ve inşaat endüstrisi için tipiktir. Mevsimsel işsizlik genellikle sürtünmeli işsizlik olarak adlandırılır (Onaran, 2007:10).

Gizli işsizliğin sürekliliğinin ilk nedenleri grubu aşağıdaki noktaları içerir. Birincisi, üretimdeki düşüş bağlamında bile, şirket yöneticileri yarı zamanlı istihdam, ücretli (ve ücretsiz) tatiller getirerek personeli gelecekte tutmaya çalışıyorlar. İkinci olarak, personelin tutulması, devletten mali destek beklememizi sağlar. Üçüncüsü, firmalar genellikle, serbest bırakılan işçilerin sosyal haklarını ve çalışma yasalarına uygun olarak istihdam süresi boyunca ücretlerini ödeyecek fonlara sahip değildir. Bu nedenle, işten çıkarmalar, kural olarak, sürekli kötüleşen çalışma koşulları ve düşük ücretlerin kısırttığı "kendi özgür iradelerinin" damgasıyla gerçekleşir. Birkaç yıl önce, özelleştirmenin ilk aşamasında, şirketler devletlerini şirketleştirme amacıyla korudular: bildiğiniz gibi, başlangıçta şirketleştirme işçi kolektifleri tarafından gerçekleştirildi. Ancak, şimdiye kadar, çerçevelerin tutulması için bu neden ortadan kalktı (Kumaş, 2001:401).

İşsizlik, piyasa ekonomisinin karakteristik bir özelliğidir. Optimal büyüme rejiminin ve ekonomik istikrar durumunun elde edildiği belirli bir çerçeve içine yerleştirilmelidir. Bu fenomenin kontrolsüz gelişimi, ciddi makroekonomik sonuçlar doğurabilir.

3.4. Ekonomik Büyümenin İşsizlikle İlişkisi

Tek başına büyüme, özellikle yoksul, savunmasız insanlar için- hayatın dışında kalma riski olan herkes için işlerin sayısında ve kalitesinde bir artış anlamına gelmez. Daha ziyade, üretken istihdamın büyümesi için bir ön koşuldur, artan üretkenliğin ve artan istihdamın birleşik sonucudur. Bu nedenle, ekonomik büyüme oranı, istihdam ve işgücü verimliliğinde büyümenin gerçekleşebileceği mutlak bir tavan belirler. Bu durumda büyümenin yapısı veya doğası da büyük önem taşır. Ekonomik büyümenin üretken istihdam üzerindeki etkisi sadece oranına değil, aynı zamanda üretken istihdam yaratmaya ne kadar etkili bir şekilde dönüştüğüne de bağlıdır. İkincisi ise büyümenin sektörel yapısı ve bireysel sektörlerdeki büyümenin sermaye yoğunluğu (emek yoğunluğu) gibi bir dizi faktöre bağlıdır. Genellikle, sadece iş sayısını artırmak değil, aynı zamanda işgücü verimliliğini ve istihdamdan elde edilen gelir seviyesini de artırmak gerekir. Bu nedenle, ekonomik kalkınmanın istihdam açısından analizinin konusu, ekonomik büyümenin iş sayısındaki artış ve işgücü verimliliğindeki (gelir) artış ihtiyacını ne ölçüde karşıladığının bir değerlendirmesi olmalıdır. Böyle bir değerlendirmenin anlamlı olması için endüstri bağlamında gerçekleştirilmesi gerekir. Aynı zamanda, orta ve uzun vadede ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği için temel önem, ekonomik büyümenin üretken dönüşümle ne ölçüde ilişkilendirildiği ve ona rehberlik edildiği düzeyidir (International Labour Organization [ILO], 2015).

Bir ekonominin yeterli istihdam fırsatları yaratma yeteneğini ölçen göstergeler, genel ekonomik performans hakkında yararlı bilgiler sağlayabilir. Bu göstergeler işsizlik oranını, istihdam edilen nüfusun payını, işgücüne katılım oranını ve büyümenin emek yoğunluğunu veya çıktıya göre esnekliğini içerir- son gösterge, ekonomik ekonominin 1 yüzde puanı başına ne kadar istihdam artışının hesaplandığını ölçer. Büyümenin istihdam bileşenindeki düşüş endişe verici olmalıdır. İstihdam ve insana yakışır işin büyüme ve yoksulluğu azaltma politikalarına dahil edilmesi, tüm nüfus genelinde büyümenin etkisini en üst düzeye çıkararak büyümenin sürdürülebilir ve kapsayıcı olmasını sağlar.

Özellikle kayıtlı ekonominin küçük olduğu ve birçok kadın ve erkeğin çalıştıkları gerçeğine rağmen- bazen ağır ve düzensiz işlerde- kazanamadığı ülkelerde, "çalışan yoksulların" durumuna özel dikkat

gösterilmelidir. Ücretli çalışmayı ücretsiz çalışmayla birleştirenler arasında kadınlar erkeklerden daha uzun süre çalışıyorlar, bu da yalnızca maddi durumlarını kötüleştirmekle kalmıyor, aynı zamanda insana yakışır bir iş bulma fırsatlarını daha da zayıflatıyor (ILO, 2016).

4. LİTERATÜR TARAMASI

Ödemeler dengesi ve döviz kuruna parasal yaklaşımın basit bir versiyonu dahil olmak üzere, iç ve dış göstergeler açısından açık bir ekonominin makroekonomik istikrarına yaklaşımla ilişkili temel denge genel sorunlarının teorik çalışmaları kapsamaktadır.

Gyang, Anzaku ve Iyakwari (2018), Nijerya'da 1986-2015 dönemlerinde işsizliğin, enflasyonun ve ekonomik büyümenin (gerçek gayri safi yurtiçi hasıla) durağan özelliklerini incelemek için Artırılmış Dickey-Fuller Testini (ADF) ve ayrıca Johansen ortak entegrasyonunu kullanılmıştır. Uzun vadede ve kısa vadede eşbütünleşmeyi kontrol etmek için Granger Nedensellik Testlerinin yanı sıra işsizlik oranı, enflasyon oranı ve ekonomik ilerleme arasındaki nedenselliği test edilmiştir. Ancak bulgular, işsizlik oranı, enflasyon oranı ve ekonomik ilerleme oranı arasında kısa ve uzun vadeli bir ilişki olduğunu gösterdi ve Granger Nedensellik Testi bulguları da işsizlik ve Enflasyonun ilerleme oranını açıklamada istatistiksel olarak önemli olmadığını göstermiştir.

Özel, Sezgin ve Topkaya (2013), 2000-2011 yılları arasında yedi sanayi ülkesi (G7) için mali büyüme, verimlilik ve işsizlik verilerini incelemek üzere bir çalışma yürüttü. Çalışmaların bulguları, güçlü ve anlamlı bir olumsuz ilişki olduğunu ortaya koydu. Dahası, çalışmaların bulgusu, kriz sonrası döneme ilişki tesbit edilmiştir. Bu çalışmaya göre 2008-2011 döneminde işsizlik oranı ile ekonomik gelişme oranı arasında zayıf bir ters ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Soylu, Çakmak ve Okur (2017), 1992-2014 döneminde Doğu Avrupa Ülkelerinde ekonomik ilerleme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi panel veri çerçevesinde incelemek için Panel Unit Root, Pooled Panel OLS ve Panel Johansen Co-entegrasyon testi uyguladı. Çalışmaların bulguları, işsizliğin ve ekonomik büyümenin birinci düzeyde durağan olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, çalışmaların bulguları, işsizlik ve ekonomik ilerleme arasında olumsuz bir uzun vadeli eşbütünleşmenin varlığını da ortaya koydu. Dahası, ekonomik ilerleme işsizlikte olumlu bir değişikliğe neden olur, bu da ekonomik ilerlemede bir yükselişin sonunda işsizlikte bir düşüşe yol açacağı anlamına gelmektedir.

Dollar (1992), döviz kurundaki dalgalanmalarının reel ekonomiyi etkileyip etkilemediğini incelemiş ve 95 gelişmekte olan ülkeden oluşan bir örnekleme iki değişken arasında olumsuz bir etki yapılıp yapılmadığını ve yatırımın büyüme üzerindeki olumlu etkisini incelemiştir. Aghion, Bacchetta, Ranciere ve Rogoff (2009), çalışmalarını 1960-2000 döneminde 83 ülkeye genişletmişlerdir. Döviz kuru oynaklığının olumsuz etkilerinin finansal piyasanın gelişmediği ülkelerin sunulduğunu bulmuşlardır. Gelişmiş ülkelerde riskli işlemleri kapsayacak şekilde hedging enstrümanları imzaladıklarından bu olumsuz etki azalmaktadır. Döviz kuru sabit olduğunda ekonomik büyümenin, döviz kurunun yanlış hizalandığı zamandan daha hızlı artabileceğini öne sürdüler.

Jamil, Streissler ve Kunst (2012), Avrupa Para Birliği'ndeki on bir Avrupa ülkesi ve Euro'yu ortak para birimi olarak benimsemeyen dört ülke için iki dönem boyunca dalgalanmanın büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuçlar, analizde ülkeler için karışıktır, ancak ortak para birimi, döviz kuru oynaklığının endüstriyel üretim üzerindeki zararlı etkisini azaltır. Ayrıca, Almanya ve Danimarka için, döviz kuru oynaklığının etkisi, ortak bir para biriminin uygulanmasından önce ve sonra her iki dönem için de negatif olmuştur. Schnabl (2008) tarafından yapılan çalışma, sermaye piyasasının gelişmemiş kaldığı ve makroekonomik istikrarsızlığın yüksek olma eğiliminde olduğu bir ekonomik yakalama sürecinde ülkeler için büyüme ve döviz kuru oynaklığı arasında ters bir ilişki kurmaktadır. 1980-2011 döneminde OECD ülkelerinde yıllık bir panelde döviz kuru istikrarsızlığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek için Janus ve Riera-Crichton (2015) tarafından yapılan çalışmada Enstrümantal Değişkenler tahminini (IV) kullandı ve efektif döviz kuru oynaklığı ekonomik büyüme ile olumsuz ilişkilidir.

Araştırmanın amacına ulaşmak için döviz kurunun işsizlik üzerindeki etkisini tahmin etmek için Pesaran, Schuermann, Treutler ve Weiner, t.y.) ve (Bakhshi ve Ebrahimi, 2016) modelleri kullanılmıştır.

$$U = f(RER, GSYİH, NX) \quad (1)$$

(1) Denklemine ilgili lineer denklem aşağıdaki gibi yazılmaktadır:

$$U_{it} = \beta_0 + \beta_1 RER_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 NX_{it} + \varepsilon_{it}$$

(U: işsizlik, RER: Reel döviz kuru, GDP: GSYİH, NX: Net ihracat)

Tablo 1: Verilerin Tanımı

DEĞİŞKEN	DEĞİŞKENİN TANIMI	DEĞİŞKENİN KISALTMASI	KAYNAK
İşsizlik	İşsizlik Oranı (%)	U	TÜİK
Reel döviz kuru	Reel Döviz Kuru (Tüketici Fiyat Endeksine Dayalı)	RER	TCMB
Net İhracat	(İhracat-ithalat)	NX	Trademap
GSYİH	GSYİH	GDP	FRED

5. BULGULAR

Durağan olmayan zaman serisi analize dâhil edilmesi durumunda sahte regresyon sorunuyla karşılaştığımız için elde edilen sonuçlar gerçek sonuçları yansıtmayacaktır. Değişkenler I(0) ve I(1) seviyelerinde durağandır. Durağanlık düzeyini dikkate alarak uygun analiz metodu ele alınmıştır.

Denklemin test edilebilir Asimetrik ARDL modeli kullanarak turizm gelirlerinin asimetrik etkisi test edilecektir. Asimetrik ARDL veya NARDL modeli (Greenwood-Nimmo vd., 2010) ve (Shin, Yu ve Greenwood-Nimmo, 2011) tarafından geliştirilen ve simetrik uzun ve kısa dönemli doğrusal olmayan ilişkiyi ve asimetrik hata düzeltmeyi birleştiren NARDL modeli ile yapılandırılmış kısmi toplam ayrışma aşağıdaki gibi sunulmaktadır:

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	ADF [†]		PP [‡]	
	sabitli	Sabitli ve trendli	Sabitli	Sabitli ve trendli
GDP	-0.81 (8)	-4.05(7)**	-0.68(4)	-2.70(4)
Δ GDP	-4.13(7)***	-4.12(7)***	-0.68(4)	-2.70(4)
RER	-0.48(2)	-3.82(1)**	-0.63(2)	-3.24(2)*
Δ RER	-6.93(1)***	-6.94(1)***	-6.46(8)***	-6.40(8)***
U	-1.18(0)	-1.83(0)	-1.37(5)	-2.27(5)
Δ U	-8.23(0)***	-8.16(0)***	-8.40(5)***	-8.34(5)***
NX	-4.84(0)***	-6.37(0)***	-4.72(2)***	-6.35(1)***

Birim kök test sonuçlarına göre GSYİH, reel döviz kuru ve işsizlik oranı birinci farkında I(1) durağandır. Ancak net ihracat seviyesinde I(0) durağandır. Bu nedenle değişkenler arasında ilişkini genelleşik eşbütünlük yöntemlerinin ile incelenmesi doğru olmayacaktır. Analiz için (Pesaran, Schuermann ve Smith 2001) tarafından geliştirilen ARDL Sınır testi en uygun yöntem olacaktır. Çünkü ARDL sınır testi yöntemi bağımlı ve açıklayıcı değişkenlerin gecikmelerine duyarlı olarak inceleme imkânını ve bu etkiyi sistemsel ilişkiye dâhil edilmesine dayanmaktadır.

Bu yöntemde, bağımsız değişkenin açıklayıcı değişken üzerindeki etkisi, açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerleri arasında dağıtıldığı ve geçmiş zaman dilimleri değerlerinden etkilendiği için Autoregressive Distributed Lag Bound Test veya “gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi” olarak da bilinmektedir.

Genel bir ARDL modeli şu şekilde yazılabilir:

$$y_t = a_0 + a_1 t + \sum_{i=1}^p \psi_i y_{t-i} + \sum_{j=1}^k \sum_{l_j=0}^{q_j} \beta_{i,l_j} x_{j,t-l_j} + \varepsilon_t$$

y_t : bağımlı değişken

$x_1, x_2, x_3, \dots, x_k$ bağımsız değişkenle

Uzun Dönem Dinamiklerin Post-Regresyon Sonrası Türetimi ise

$$y_t = a_0 + a_1 t + \sum_{i=1}^p b_{0,i} y_{t-i} + \sum_{j=1}^k b_j x_{j,t} + \sum_{j=1}^k \sum_{l_j=1}^{q_j-1} c_{j,l_j} \Delta x_{j,t-l_j} + \varepsilon_t$$

Ve uzun dönem parametreler:

[†] AIC'ye göre

[‡] Bartlett Kernel' göre

$$\hat{\alpha}_1 = \frac{\hat{a}_1}{1 - \sum_{i=1}^p b_{0,i}} \quad \text{ve} \quad \hat{\beta}_j(1) = \frac{b_1}{1 - \sum_{i=1}^p b_{0,i}}$$

Bu çalışmaya ilgili ARDL denklemi ise aşağıdaki gibi yazılmaktadır;

$$\Delta U = \alpha_0 + \sum_{q=1}^{p1} \alpha_{1q} \Delta U_{t-q} + \sum_{q=0}^{p2} \alpha_{2q} \Delta GDP_{t-q} + \sum_{q=0}^{p3} \alpha_{3q} \Delta RER_{t-q} + \sum_{q=0}^{p4} \alpha_{4q} \Delta NX_{t-q} + \beta_1 U_{t-1} + \beta_2 GDP_{t-1} + \beta_3 NX_{t-1} + \varepsilon_t$$

Δ Değişkenin birinci farkı and q her değişkenin için gecikme sayısı ve null hipotezi ise:

$$H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = 0 \quad \text{and} \quad H_1 : \beta_1 \neq 0, \beta_2 \neq 0, \beta_3 \neq 0$$

Söz konusu denklemin tahmin sonuçları Tablo 3’de yer almaktadır.:

Tablo 3: Uzun Dönem Katsayıları

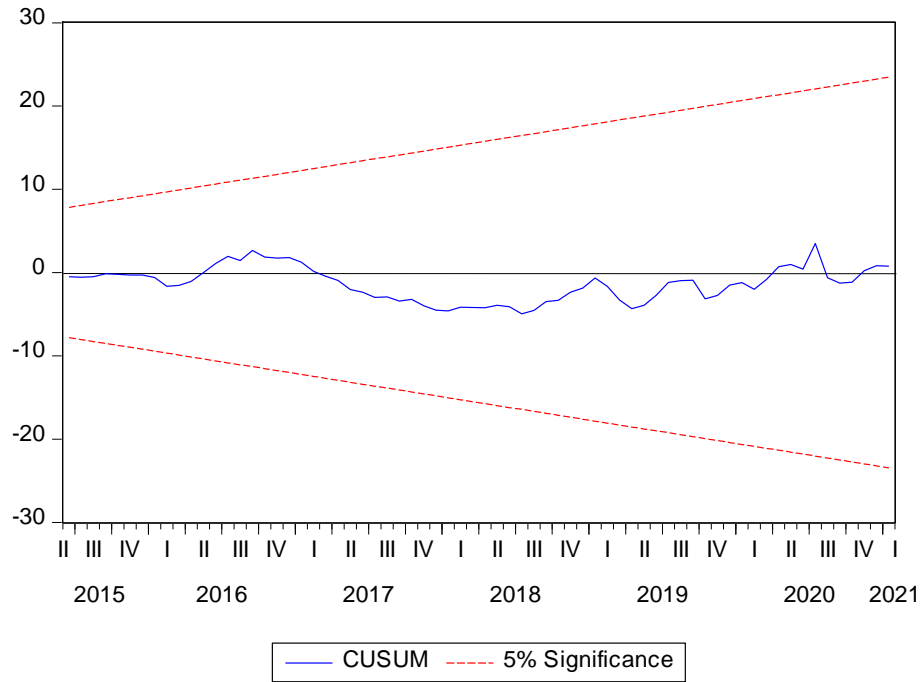
	ARDL (5,2,0,1)	t-istatistiki değeri	Olasılık
Bağımlı Değişken	U	-	
Sabit Terim	12.79***	7.94	0.00
GDP	-7.17*10 ⁻¹¹ ***	-4.16	0.00
RER	0.063**	1.91	0.06
NX	-1.8* 10 ⁻⁶	-1.40	0.16
EC_t [§]	-0.199***	-3.54	0.0007
F-BOUNDS	f- istatistik değeri : 3.29 %90 üst sınır değeri: 3.2	-	-
LM Testi	f-istatistik değeri: 1.08 R ² =2.53	-	0.34 0.28

Tablo 2’de, işsizlik oranı bağımlı, GSYİH, reel döviz kuru ve net ihracat hacmi bağımsız değişken olduğunda, hesaplanan F sınır test istatistiği %10 seviyesinde anlamlı olduğu anlamlılık düzeyi üst sınır kritik değerinden (3.2)’den büyük olarak bulunmuştur ve aynı zamanda ECT değeri (-0.199) ve %99 güvenlik aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu, negatife ve -1 ile 0 arasında yer aldığı için seçilen seriler arasında uzun dönem ilişkisine rastlanmıştır.

Tablo 3’teki sonuçlara göre, GSYİH işsizlik üzerinde uzun dönem itibariyle negatif bir etki yapmıştır ve bu etki aynı zamanda istatistiksel olarak anlamlıdır. Reel döviz kuru istatistiksel olarak %95 seviyesinde anlamlı ve pozitif işaretlidir. Yani işsizlik oranı ile aynı yönlü çalışmaktadır. Net ihracat ise işsizlik üzerinde ters etki bırakmıştır ancak istatistik olarak anlamlı değildir.

LM otokorelasyon testinin sonuçlarına göre, modelde otokorelasyon problemi yoktur. Öte yandan, grafik f de yer alan CUSUM test sonucuna göre tahmin edilen tüm modellerin %5 anlamlılık düzeyinde istikrarlı olduğu tespit edilmiştir.

§ EC = UN - (-0.0000*GDP+ 0.0634*RER -0.0000*NX + 12.7946)

Grafik 1: CUSUM TEST

Yukarıda analiz edilen ARDL modellerine ilave olarak değişkenlerin işsizlik üzerinde etkisini VAR modeliyle de araştırılmıştır. VAR modelinin durağanlık koşulunu sağlayıp sağlamadığının da belirlenmesi gerekmektedir. Ashley ve Verbrugge (2009)'ye göre değişkenlerin düzeylerde VAR modelleme etki-tepki fonksiyonu için güven aralığı tahmini bağlamında uygundur. Ayrıca Peersman (2005), Sousa ve Zaghini (2008) ve Ojaghlou (2019) Etki-tepki fonksiyonu için I (1) olan verileri yerine I (0) kullanmışlardır. Bu nedenler uzun dönem tepkilerin net anlaşılması için bütün serileri seviyesinde analize dahil edilmiştir.

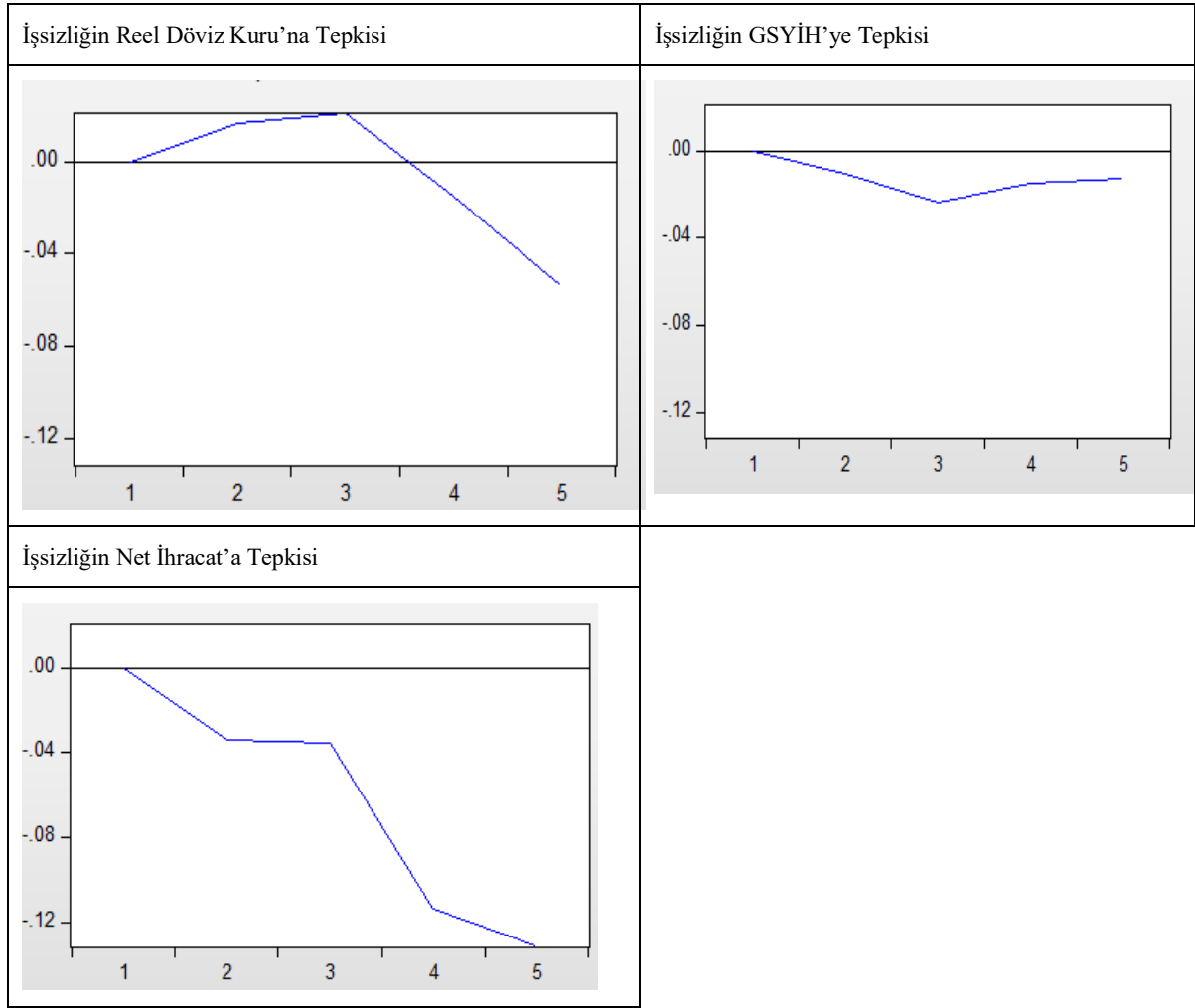
Bilindiği üzere, VAR modelinin durağanlığı ise katsayı matrisinin özdeğerlerine bağlıdır ve bu nedenle birim çemberin içerisinde veya biden az olmaları gerekmektedir. VAR modelinin durağanlık test sonucu Tablo 4 ve 5'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Karakteristik Polinomun Kökleri

Root	Modulus
0.991509	0.991509
0.878133 - 0.031277i	0.878690
0.878133 + 0.031277i	0.878690
0.643454 - 0.483323i	0.804757
0.643454 + 0.483323i	0.804757
0.577766 - 0.280209i	0.642129
0.577766 + 0.280209i	0.642129
-0.509665	0.509665
-0.066721 - 0.493241i	0.497733
-0.066721 + 0.493241i	0.497733
0.089851 - 0.488061i	0.496262
0.089851 + 0.488061i	0.496262

Tablo 5: Optimom Gecikme Testi

0	-3384.464	NA	6.36e+32	86.88369	87.00455	86.93207
1	-3056.070	614.6854	2.11e+29	78.87360	79.47788	79.11550
2	-2998.451	101.9422	7.29e+28	77.80643	78.89414*	78.24186
3	-2963.700	57.91850*	4.55e+28*	77.32563*	78.89677	77.95459*
4	-2954.856	13.83316	5.55e+28	77.50912	79.56368	78.33160
5	-2937.026	26.05803	5.43e+28	77.46221	80.00021	78.47822
6	-2918.746	24.84266	5.33e+28	77.40374	80.42516	78.61327
7	-2908.789	12.51001	6.58e+28	77.55869	81.06354	78.96175

Grafik 2: İşsizliğin Değişkenlere Tepkisi

Grafik 2’de VAR etki-tepki sonuçlarına göre işsizlik oranı reel döviz kurudan meydana gelen herhangi değişime genel olarak pozitif tepki vermiştir ve diğer değişkenlere ise negatif tepki vermiştir. Bu sonuçlar ARDL modelindeki sonuçlarla örtüşmektedir. Tablo 6’a göre ve LM otokorelasyon testinin sonuçlarına göre, modelde otokorelasyon problemi yoktur.

Tablo 6: LM Otokorelasyon Testi

Lag	LRE* stat	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	13.91736	0.6049	0.869271	(16, 190.1)	0.6054
2	20.09535	0.2160	1.275264	(16, 190.1)	0.2165
3	29.08431	0.1234	1.889187	(16, 190.1)	0.1235
4	10.58647	0.8343	0.655603	(16, 190.1)	0.8345

LM otokorelasyon testinin sonuçlarına göre, modelde otokorelasyon problemi yoktur.

6. SONUÇ

Uluslararası finans ve döviz piyasalarının hızlı gelişiminin modern koşullarında, gelişmekte olan ülkelerin dış ekonomik ilişkilerinin genişlemesi, ulusal para biriminin döviz kurunun rolü ve önemine büyük önem verilmektedir. Döviz kurunun rolü, ekonominin ihracat sektörünü, yerli üretimi, hizmetleri, yatırımları ve aynı zamanda ülke içindeki malların fiyatlandırılmasını etkilemesi nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, modern dünya piyasalarında yüksek rekabet koşullarında, ulusal para birimi döviz kuru, ulusal ekonomiler arasında rekabet gücünü sağlayan faktörlerden biri haline gelmiştir.

Döviz kurunun ekonominin münferit sektörleri üzerindeki etkisinin analizi, birleştirme sonuçlarını en çok etkileyen ekonomi sektörünü bulmayı mümkün kılar ve döviz kurunun olası etkilerini belirlemek için nispeten erken, ekonomi politikasında doğru yönlere. Bu tür çalışmalar, döviz kurunun etkisi açısından ekonominin yapısındaki olası değişikliklerin sonuçlarını da anlamayı mümkün kılmaktadır.

Döviz kurunun ekonominin münferit sektörleri üzerindeki etkisini analiz ederek, bu sektör için ulusal para biriminin değer kaybının veya değerinin ne kadar belirleyici olduğunu anlama fırsatı vermektedir.

Döviz kuru dinamikleri ile GSYİH büyüme hızı arasındaki ilişkinin teorik çalışmalarının analizi. Bu ilişkinin yönünü ve derecesini belirleyen ana kanallar belirlenmiştir. Adanmış kanalların etki mekanizması açıklanmıştır. Temel varsayımlar açısından teorik modellerin sınıflandırılması önerilmektedir.

Merkez bankasının döviz kurunu değiştirerek toplam üretimi teşvik etmeyi amaçlayan döviz kuru politikasının etkinlik faktörleri ortaya çıkar. Net ihracatın reel döviz kurundaki değişimlere duyarlılığının artması ve yatırımların faiz oranındaki değişikliklere duyarlılığının artması, marjinal tasarruf eğiliminde azalma, net ihracatın gelire duyarlılığı ve net yabancıların duyarlılığı Faiz oranına yapılan yatırım, döviz kurundaki değişiklikler yoluyla toplam çıktıyı teşvik etmenin etkinliğinde bir artışa yol açar. Durağan olmayan zaman serisi analize dâhil edilmesi durumunda sahte regresyon sorunuyla karşılaştığımız için elde edilen sonuçlar gerçek sonuçları yansıtmayacaktır. Değişkenler $I(0)$ ve $I(1)$ seviyelerinde durağandır. Durağanlık düzeyini dikkate alarak uygun analiz metodu ele alınmıştır. Bu yöntemde, bağımsız değişkenin açıklayıcı değişken üzerindeki etkisi, açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerleri arasında dağıldığı ve geçmiş zaman dilimleri değerlerinden etkilendiği için Autoregressive Distributed Lag Bound Test veya “gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi” olarak da bilinmektedir. Bilindiği üzere, VAR modelinin durağanlığı ise katsayı matrisinin özdeğerlerine bağlıdır ve bu nedenle birim çemberin içerisinde veya biden az olmaları gerekmektedir. Analiz sonuçlarına göre reel döviz kurunun olumlu ve ters etkisi olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abaan, E. D. (1995). Türkiye’de Serbest Döviz Piyasası Etkinliği. *T.C.M.B. Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği*, 9512:253-295.
- Aghion, P., Bacchetta, P., Ranciere, R. and Rogoff, K. (2009). Exchange rate volatility and productivity growth: The role of financial development. *Journal of Monetary Economics*, 4, 494–513.
- Aliyu, M. and Hashin, Y. A. (2014). Impact of bank lending on economic growth in Nigeria. *Research journal of finance and accounting*, 5(18), 174-182.
- Ashley, R. A. and Verbrugge, R. J. (2009). To Difference or Not to Difference: A Monte Carlo Investigation of Inference in Vector Autoregression Models. *International Journal of Data Analysis Techniques and Strategies*, 1(3), 242-274.
- Bakhshi, Z. and Ebrahimi, M. (2016). The Effect of Real Exchange Rate on Unemployment. *Marketing and Branding Research*, 3(2016),4-13.
- Balabanov, I. T. (2004). Rusya’da döviz piyasası ve döviz işlemleri. *Finans ve İstatistik*.
- Balatsky, E. ve Serebrennikov, A. (2003). Döviz kurları ve faiz oranları: Ampirik tahminler. *Toplum ve Ekonomi*, 2, 105-109.
- Bellman, R. (1957). *Dynamic Programming*. New Jersey: Princeton University Press.
- Cass, D. (1965). Optimum Growth in Aggregative Model of Capital Accumulation. *Review of Economic Studies*, 32, 233-240.
- Chen, J. (2012). Real Exchange Rate and Economic Growth: Evidence from Chinese Provincial Data (1992-2008). *Paris-Jourdan Sciences Economiques Working Paper*, Erişim adresi: <http://hal.inria.fr/docs/00/66/74/67/PDF/wp201205.pdf>
- Çetinkaya, E. (2010). Genç İşsizliğin Teorik Açıklamaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (58), 46-57.
- Dollar, D. (1992). Outward-oriented developing economies really do grow more rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976–1985. *Economic Development and Cultural Change*, 40, 523–544.
- Emecheta, B. C. and Ibe, R. C. (2014). Impact of bank credit of economic growth in Nigeria. Application of reduced vector autoregressive (VAR) technique. *European Journal of accounting auditing and finance research*, 2(9), 11-21.
- Greenwood-Nimmo, M., Shin, Y. and Treeck, T. V. (2010). *The Great Moderation and the Decoupling of Monetary Policy from Long-Term Rates in the U.S. and Germany*. Germany: IMK at the Hans Boeckler Foundation. Macroeconomic Policy Institute.

- Gyang, E. J., Anzaku, P. E. and Iyakwari, A. D. (2018). An Analysis of the Relationship Between Unemployment, Inflation and Economic Growth in Nigeria: 1986-2015. *Bingham Journal Of Economics And Allied Studies*, 1-11.
- Hahn, F. H. and Matthews, R. C. O. (1964). The Theory of Economic Growth: A Survey. *Economic Journal*, 779-902.
- Hua, P. (2012). Real Exchange Rate and Economic Growth in China. *Journal of Reviews on Global Economics*, 1, 89-105.
- International Labour Organization. (2015). Decent Work Country Diagnostics- Technical Guidelines to draft the Diagnostics Report. Geneva.
- International Labour Organization. (2016). Women at Work Trends. Geneva.
- Jamil, M., Streissler, E. W. and Kunst, R. M. (2012). Exchange rate volatility and its impact on industrial production, before and after the introduction of common currency in Europe. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2, 85–109.
- Janus, T. and Riera-Crichton, D. (2015). Real Exchange Rate Volatility, Economic Growth and the Euro. *Journal of Economic Integration*, 30, 148.
- Karataş, K. (1996). *Genç İşsizliği, Ekonomik Toplumsal ve Ruhsal Sonuçları*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yay.
- Kholopov, A. (2004). Makroekonomik düzenlemenin bir aracı olarak döviz kuru: ME ve MO. *12*, 25-31.
- Koopmans, T. C. (1965). *On the concept of Optimal Growth*. Chicago: The Econometric Approach to Development Planning, 77.
- Korkmaz, S. (2015). Impact of bank credits on economic growth and inflation. *Journal of applied finance and banking*, 5(1), 57-69.
- Kudrin, A. (2006). Gerçek efektif ruble döviz kuru: Büyüme sorunları. *Ekonomi Dergisi*, 10.
- Kumaş, H. (2001). İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 410-431.
- MacDonald, R. (2000). The Role of The Exchange Rate in Economic Growth: A Euro-Zone Perspective, *NBB Working Paper*, 9.
- McPherson, M. and Rakovskiper, T. (2000). Exchange Rates and Economic Growth in Kenya: An Econometric Analysis. *African Economic Policy Discussion Paper*, 56, 151-169.
- Razmi, A., Rapetti, M. and Skott, P. (2012). The Real Exchange Rate and Economic Development. *Structural Change and Economic Dynamics*, 23, 151-169.
- Ojaghlou, M. (2019). Tourism-Led Growth and Risk of the Dutch Disease: Dutch Disease in Turkey. *International Business Research*, 12(7), 103–120.
- Özel, H. A., Sezgin, F. H. and Topkaya, Ö. (2013). Investigation of Economic Growth and Unemployment Relationship for G7 Countries Using Panel Regression Analysis. *International Journal of Business and Social Science*, 163-171.
- Onaran, Ö. (2007). İşsizlik ve Alternatif Politikalar. Risk Türkiye'de İşsizliğin Çözüm Yolları ve Sendikalar Çalışma Grubunda Sunulan Tebliğ, 1-13.
- Parasız, Ğ. (1997). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi, s.57- 58.
- Peersman, G. (2005). What Caused the Early Millennium Slowdown? Evidence Based on Vector Autoregressions. *Journal of Applied Econometrics*, 20(2), 185–207.
- Pesaran, M. H., Schuermann, T., Treutler, B. & Weiner, S. M. (t.y.). *Macroeconomic Dynamics and Credit Risk: A Global Perspective*. Wharton School Center for Financial Institutions, University of Pennsylvania.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. and Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326.

- Ramsey, F. P. (1928). A Mathematical Theory of Saving. *Economic Journal*, 543, Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2224098?seq=1>
- Rogoff, K., Husain, A. M., Mody, A., Brooks, R. and Oomes, N. (2003). Evolution and performance of exchange rate regimes. *IMF Working Papers*, (243), 1-83.
- Schnabl, G. (2008). Exchange rate volatility and growth in small open economies at the EMU periphery. *Economic Systems*, 32, 70–91.
- Shin, Y., Yu, B. and Greenwood-Nimmo, M. (2011). Modelling Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers in a Nonlinear ARDL Framework. *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.1807745.
- Sousa, J. and Zaghini, A. (2008). Monetary Policy Shocks in the Euro Area and Global Liquidity Spillovers. *International Journal of Finance & Economics*, 13(3), 205–218.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 65-95.
- Soylu, Ö. B., Çakmak, İ. & Okur, F. (2017). Economic growth and unemployment issue. *Journal of International Studies*, 11(1), 93-107.
- Söyler, H. (2004). *Döviz Kurlari Üzerine İşlemler*. İstanbul. s.147.
- Şen, H. (2008). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Emek Arz ve Talebindeki Değişimin İşgücü ve İstihdam Üzerindeki Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara.
- Uyanık, Y. (2008). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 209-224.
- Uzunoğlu, S. (2003). *Para ve Döviz Piyasaları*. Genişletilmiş II. Basım. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Voronin, V. P. (2007). *Money, Credit, Banks: Bir Çalışma Kılavuzu*. Moskova: Yurayt.
- Yahşi, F. (2007). *Küreselleşme ve İstihdam*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Adana.
- Yanikkaya, H., Kaya, H. ve Koçtürk, O. M. (2013). The effect of real exchange rates and their volatilities on the selected agricultural commodity exports: A case study on Turkey 1971-2010. *Agricultural Economics (Czech Republic)*, 59 (5), 235-245.
- Yazıcı, M. ve İslam, M. Q. (2012). Exchange rate and Turkish agricultural trade balance with EU (15). *Agricultural Economics Review*, 13 (2), 35-47.
- Yeboah, O., Shaik, S. ve Allen, A. (2009). Exchange Rates Impacts on Agricultural Inputs Prices using VAR. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 41 (02), 511–520.
- Yüksel, İ. (2003). İşsizliğin Psiko-Sosyal Etkilerinin İncelenmesi-Ankara Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 4 (2), 21-38.